

Araştırma Makalesi / Research Article

AMASYA, OLUZ HÖYÜK ZERDÜŞT TAPINAĞI BÖLGESİNDE ARKEOLOJİK MİRASIN KORUNMASI AMAÇLI ARKEOJEOFİZİK ÇALIŞMALAR

Nihan HOŞKAN¹

Fethi Ahmet YÜKSEL^{2*}

Şevket DÖNMEZ³

Öz

Amasya-Oluz Höyük 1999 yılında yapılan yüzey araştırmasında keşfedilmiş, arkeolojik kazılara ise 2007 yılında başlanmıştır. Höyük'te önemli medeniyetlere ait kültür katmanları ve kentler açığa çıkartılmaktadır. Amasya, Oluz Höyük'te Anadolu'nun dinler tarihini değiştirecek önemli bulgular, yapılan arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılmıştır. M.Ö. 5. yüzyıla ait yerleşimde, Pers Yerleşimi'ne ait bir Ateş Kültü ile ilgili (erken Zerdüşt diniyle ilgili) önemli yapı toplulukları ortaya çıkartılmıştır. Höyük'te Pers Yerleşimi'ne ait sivil ve inanç yapıları ortaya çıkartıldıkça 2500 yıllık buluntular, döneminin inanç tarihine yeni boyutlar kazandıracaktır. Oluz Höyük'te, şimdiye kadar, ortaya çıkartılan arkeolojik eserlerin zenginliği; höyüğün, Anadolu'nun önemli arkeolojik miras alanı olduğunun bir kanıtıdır. ICOMOS tarafından hazırlanan ve 1990 yılında Lozan'da kabul edilen "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü"nde "Arkeolojik mirasın korunması, onun içeriği ve niteliği hakkında mümkün olabilecek en ayrıntılı bilgiye dayandırılmalıdır" (Madde 4) denilmektedir. Bu kapsamda höyüğün tepesinde yer alan A Açmasının güney kesiminde, inanç yapı kalıntılarının batı kenarında, sivil veya tapınağa ait yapı olduğu düşünülen alanda jeoradar (GPR) çalışmalar yapılarak iki ve üç boyutlu yeraltı görüntüleri elde edilmiştir. Jeoradar çalışmalarıyla doğrusal gidişli, dairesel görünümlü, dik köşeli ve geometrik form veren yüksek genlikli anomaliler belirlenmiştir. Bu alanda arkeolojik kazılar yapılmış, bu kazılarda yangın geçirmiş bir tahıl depo alanına ait yapı temelleri ortaya çıkarılmıştır. **Anahtar Sözcükler:** Oluz Höyük, Pers yerleşimi, Tahıl anbarı, Arkeojeofizik, GPR.

ARCHAEOGEOPHYSICAL STUDIES AROUND ZOROASTRIAN TEMPLE AT OLUZ HÖYÜK – AMASYA IN ORDER TO PROTECT THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE

Abstract

The site of Amasya-Oluz Höyük was discovered during a surface survey conducted in 1999, with archaeological excavations commencing in 2007. The site has revealed cultural layers and cities belonging to significant civilizations. Through archaeological excavations at Oluz Höyük, significant findings that could reshape the religious history of Anatolia have been uncovered. In the settlement dating back to the 5th century BC, important architectural complexes related to the Fire Cult (associated with early Zoroastrianism) of the Persian Settlement have been discovered. As civil and religious structures of the Persian Settlement continue to be unearthed at the höyük, these 2,500-year-old findings are expected to add new dimensions to the religious history of the period. The richness of the archaeological artifacts uncovered so far at Oluz Höyük is evidence that the mound is a significant archaeological heritage site in Anatolia. According to the "Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage" prepared by ICOMOS and adopted in Lausanne in 1990, "the protection of the archaeological heritage must be based on the fullest and most detailed knowledge possible of its nature and characteristics" (Article 4). In this context, Ground Penetrating Radar (GPR) surveys were conducted in the southern section of Trench A, located at the top of the mound, near the western edge of the religious structure remains and in the area thought to be either a civil structure or part of a temple. Two- and three-dimensional subsurface images were obtained from these surveys. The GPR studies revealed high-amplitude anomalies that displayed linear, circular, right-angled, and geometrically structured forms. Archaeological excavations were conducted in this area, uncovering the foundations of a grain storage facility that had been affected by fire.

Keywords: Oluz Höyük, Persian settlement, Grain storage, Archaeogeophysics, GPR

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Rektörlüğü, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü, ORCID: 0000-0001-5507-9818

² Dr., L.N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Economics, Department of Tourism,, Astana/Kazakhstan., ORCID: 0000-0003-2207-1902.

* Sorumlu Yazar (Corresponding Author): fethiahmety@yahoo.com.

³ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye, ORCID: 0000-0002-4386-8454

Başvuru Tarihi (Received): 09.09.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 15.10.2024

Giriş

Gökhöyük Tarım İşletme Müdürlüğü arazisi içinde bulunan Oluz Höyük, Amasya’da bulunan oldukça önemli eski yerleşmelerindendir. Tepetarla Höyük olarak da bilinen höyük, yaklaşık 15.00 m yüksekliktedir. Höyük 1:25000 ölçekli, Çorum-G35-d3 paftasında, 445.4 metre rakımda topografik olarak konumlanmış bir tepedir (Şekil 1). Bu tepe, haritada Yassı Höyük mevki-i denen düz bir arazide (ovada) yer almaktadır. Höyüğün içinde bulunan bölgede Yeşilirmak’ın (İris) en önemli yan kollarından biri olan Çekerek Akarsuyu (Skylax) Havzası bulunmaktadır.

Şekil 1. Amasya İli, Oluz Höyük Yer Bulduru Haritası.

Bölgede çalışan araştırmacılar tarafından Oluz Höyük olarak tanımlanan Tepetarla Höyüğü, Orta Karadeniz Bölgesi'ndedir. Höyük, Amasya-Çorum Karayolu'nun 3 km güneyindedir. Oluz Köyü'nün 1.5 km batısında bulunan, dairesel görünümlü Oluz Höyük 150 m çapındadır. Oluz Höyük'te Geç Tunç (M.Ö. 3500-2000), Orta Tunç [Assur Ticaret Kolonileri Çağı ve Eski Hitit Dönemi (M.Ö. 2000-1450)] ve Geç Tunç [Hitit İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 1450-1190)] çağlarının yanı sıra, Orta Demir [Frig Dönemi (M.Ö. 850-650)] ve Geç Demir (M.Ö. 650-330) çağlarına ait yerleşmeler belirlenmiştir.

Amasya-Oluz Höyük özellikle, arkeolojik buluntulara göre, M.Ö. 3-1 binyıl aralığında Orta Karadeniz Bölgesi'nden Orta Anadolu'ya geçiş sağlayan rota üzerinde, stratejik olarak önemli bir konum arz etmektedir (Dönmez vd, 2023).

1.Oluz Höyük Akhaimenid Dönemi Yapı Alanında Arkeolojik Çalışmalar

Bölgede çalışan araştırmacılar tarafından Oluz Höyük olarak tanımlanan Tepetarla Höyüğü, Orta Karadeniz Bölgesi'ndedir. Höyük, Amasya-Çorum Karayolu'nun 3 km güneyindedir. Oluz Köyü'nün 1.5 km batısında bulunan, dairesel görünümlü Oluz Höyük 150 m çapındadır. Oluz Höyük'te Geç Tunç (M.Ö. 3500-2000), Orta Tunç [Assur Ticaret Kolonileri Çağı ve Eski Hitit Dönemi (M.Ö. 2000-1450)] ve Geç Tunç [Hitit İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 1450-1190)] çağlarının yanı sıra, Orta Demir [Frig Dönemi (M.Ö. 850-650)] ve Geç Demir (M.Ö. 650-330) çağlarına ait yerleşmeler belirlenmiştir.

Amasya-Oluz Höyük özellikle, arkeolojik buluntulara göre, M.Ö. 3-1 binyıl aralığında Orta Karadeniz Bölgesi'nden Orta Anadolu'ya geçiş sağlayan rota üzerinde, stratejik olarak önemli bir konum arz etmektedir (Dönmez vd, 2023).

1.Oluz Höyük Akhaimenid Dönemi Yapı Alanında Arkeolojik Çalışmalar

Oluz Höyük'te 2007 yılında kazılara başlanmadan önce arkeojeofizik çalışmalar yapılmıştır. Höyükte kazılacak alanlarda arkeolojik malzeme ve mimarî kalıntıların olup olmadığı jeofizik ölçümlerle (manyetik, elektrik resistivite, GPR, SP) belirlenerek arkeolojik kazıların yapılacağı alanların planlanması yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda arkeolojik araştırmalarda açılacak yerlerin seçiminde büyük kolaylık sağlanmıştır.

Oluz Höyük'ün, en üst kotunda A Açmasında, 2007 yılından günümüze kadar yapılan kazılarda, açmanın güney kesiminde ortaya çıkartılan Ateş Tapınağı'nın güneye doğru uzanan Pers Yolu bölgesinde 2008, 2009, 2013, 2014, 2015 ve 2017 yıllarında arkeofizik (GPR) çalışmalar yapılarak Akhaimenid dönemine ait yapılar bulunmuştur. Arkeofizik çalışmalar sonucunda elde edilen iki (2D) ve üç boyutlu (3D) görüntüler yardımıyla arkeolojik kazılar yapılmış ve A Açmasının, II. Mimarî Seviyesi ile ilgili oldukça dikkate şayan ve abidevi mimarî kalıntılar ortaya çıkartılmıştır (Avcı, 2018; Dönmez vd, 2023).

Söz konusu A Açmasında gerçekleştirilen kazıların daha alt seviyelerine inilmesiyle I. Mimarî Seviyenin hemen altında ortaya çıkartılan taş sıralı döşenmiş geniş yol yapısı tespit edilmiştir. Bu taş döşeme yolla ilintili bazı mimarî üniteler, II. Mimarî Seviyedeki yerleşimin şehir dokusu ve dönemin inanç sistemiyle ilgili çok önemli bulgulara ulaşılmıştır. Açmanın kuzey-güney yönünde uzanan taş döşeme yolun şimdilik belirlenen kısmı, 28.00 m uzunluğunda ve 8.50 m genişliğindedir. Bu taş yol yaklaşık %20'lik bir eğimle bir güneye doğru uzanmaktadır.

2009 kazı sezonunda 2B Mimarî Seviye ve güney-kuzey doğrultulu taş döşenmiş yol ve açık su kanalı ortaya çıkartılmıştır.

2013 dönemi kazı çalışmalarında Pers Yolu'nun güneye doğru olan tahribat görmüş kesimi ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca, Pers Yolu'nun, açmanın güneyine doğru devam ettiğine şahitlik eden döşeme kalıntılarına da ulaşılmıştır.

2A Mimarî Seviyesi M.Ö. 300-200 periyodunda Geç Demir Çağı'nın Geç Evresi olarak belirlenmiştir. 2B Mimari Seviyesi 2009 dönemi kazılarında ortaya çıkartılmıştır. Taş döşeli ve üstü açık su kanallı, güney-kuzey uzantılı Pers Yolu'nun güney tarafında yapılan derinleşme ve genişleme çalışmalarının Ateş Kültü'ne ait olabileceği düşünülen Mukaddes Ateş Çukuru (ateş yakılan çukur) merkezli olarak devam ettiği belirlenmiştir. 2B Mimari Seviyesinde Kutsal Alan, Ateşgede, İbadethane (Sütunlu Salon), Silo Yapısı, Muhafız Evi ve Kuzey Giriş'te genişleme ve derinleşme çalışmalarına devam edilmiştir (Dönmez vd, 2023).

2022 kazı sezonunda ibadethanenin batısındaki Silo Yapısı olarak tanımlanan yangın geçirmiş bir mekan G18, H17, H18, H19, I18 ve I19 Plankarelerinde, daha önce jeofizik (GPR) ölçümleriyle elde edilen iki ve üç boyutlu görüntüler dikkate alınarak, yapılan kazılarda ortaya çıkartılmıştır (Resim 1) ve (Resim 2) (Avcı, 2018).

Resim 1. A Açması. 2B Mimari Tabakası (MÖ 450-300), Silo Yapısı (Dönmez vd, 2024).

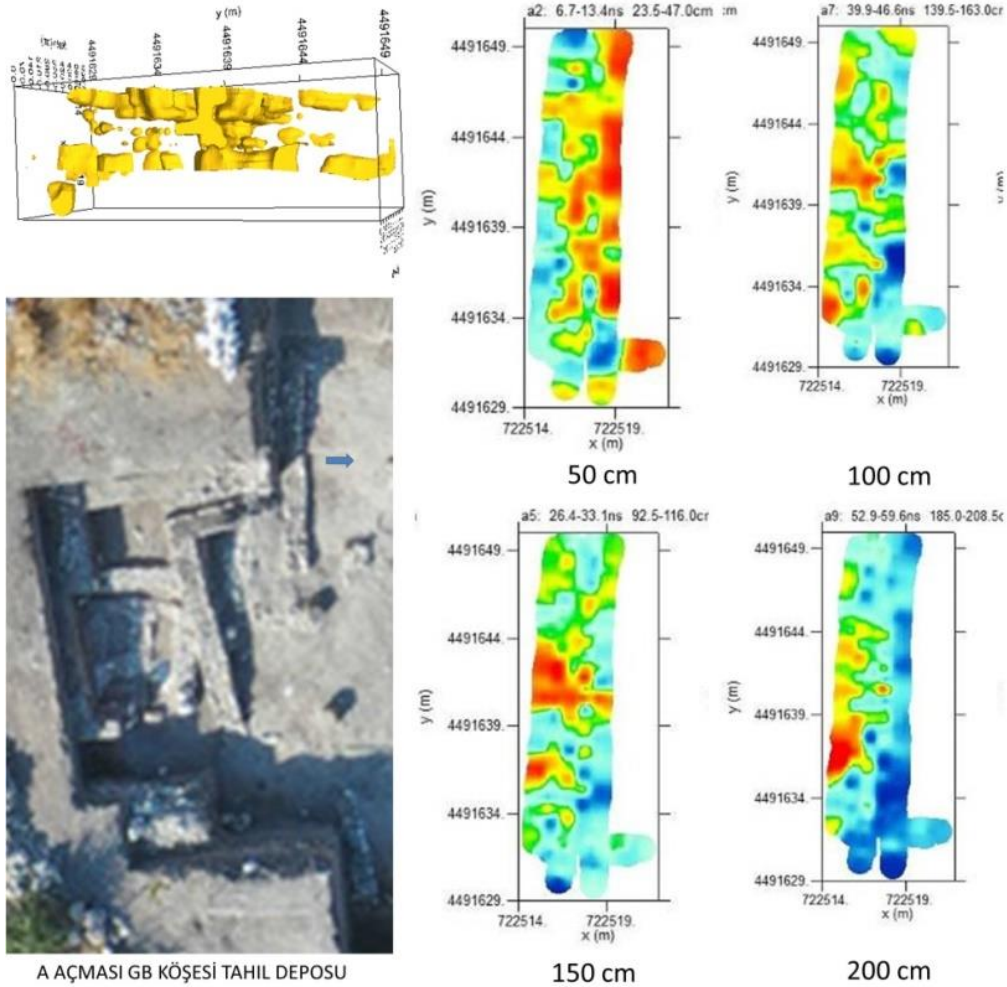
Resim 2. Amasya İli, Oluz Höyük H18 ve H19 Plankarelerinde GPR Ölçümü.

2.Arkeojeofizik Çalışmalar

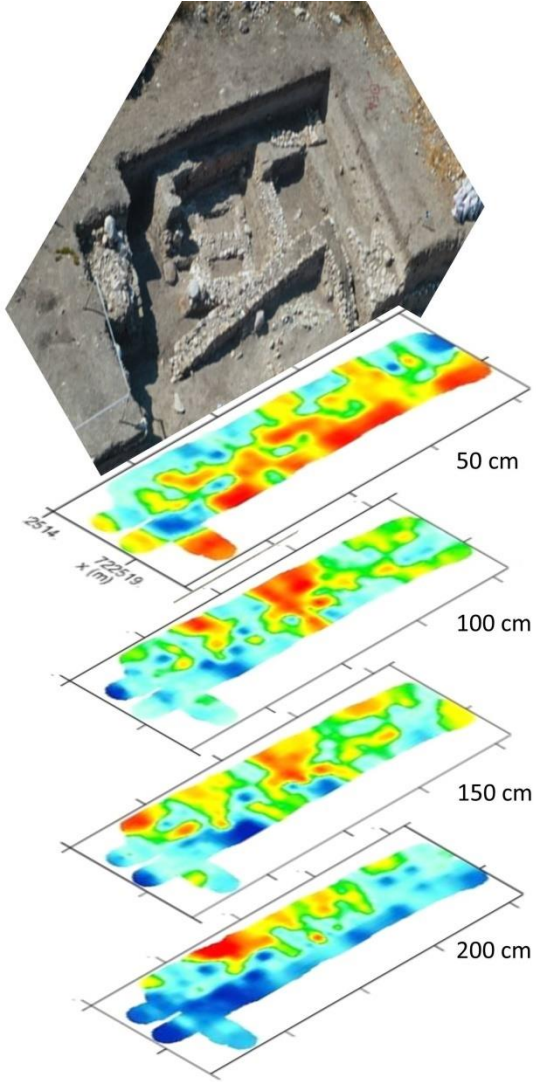
Oluz Höyük'ün en üst kotunda A Açmasının 2B Mimari Seviyesinde Kutsal Alan, Ateşgede, İbadethanenin (Sütunlu Salon) batı duvarının H18 ve H19 Plankarelerinde, birbirlerine paralel 1 m hat aralıklı 5 profilde jeofizik (GPR) ölçmeleri yapılmıştır. Jeoradar ölçmelerinde MALA marka RAMAC/GPR jeofizik cihazı kullanılmıştır. Jeoradar verilerinin (radargramların) veri işlem ve analizinden sonra hazırlanan 25 cm derinlik aralıklı iki boyutlu (2D) anomali dağılımı kat haritaları ve üç boyutlu (3D) yüksek genlikli anomali dağılım küp modelleri oluşturulmuştur. 2D kat haritaları incelendiğinde yüksek genlikli anomaliler görülmektedir. Bölgede görüntülenen yüksek genlikli anomaliler lineer uzanımlı, dairesel, köşeli, geometrik formlarda, mimari yapı temellerine atfedilebilecek görünümde, yer yer dağınık kümelenmiş ve yer yer lokalize olmuş yüksek genlikli anomaliler olarak görüntülenmiştir. Bu alanda geometrik form veren anomalilerin, sadece yüksek genlikli anomalilerinin görüntülediği üstten görünüm ve farklı açılardan bakışlı üç boyutlu (3D) hacimsel küp model görüntüleri oluşturulmuştur (Şekil 2) (Avcı, 2018.)

Şekil 2. Amasya İli, Oluz Höyük H18 ve H19 Plankarelerinde GPR ölçümlerinde elde edilen iki (2D) ve üç (3D) boyutlu yüksek genlikli anomali dağılımları ve bu anomalilerle ilgili arkeolojik kazıda ortaya çıkartılan Silo Yapısı'nın taş temelleri (Avcı, 2018 ve Dönmez vd, 2024'den düzenlenerek).

A Açmasının 2B Mimari Seviyesinde Kutsal Alan, Ateşgede, İbadethanenin (Sütunlu Salon) batı duvarının H18 ve H19 Plankarelerinde elde edilen iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) jeoradar kesitleri, küp model görüntüleri ve kat haritalarında görüntülenen yüksek genlikli anomalilerin lineer uzanımlı, köşeli, geometrik formda ve mimari yapı temellerine atfedilebileceği dikkate alınarak arkeolojik kazısı yapılmıştır (Şekil 3). Arkeolojik kazı sonucu Silo Yapısı olarak değerlendirilen mimari yapı topluluğuna ulaşılmıştır (Şekil 4) (Dönmez vd, 2024).

Şekil 3. Amasya İli, Oluz Höyük H18 ve H19 Plankarelerinde GPR ölçümlerinde elde edilen iki boyutlu (2D) yüksek genlikli anomali dağılımlarının 50, 100, 150 ve 200 cm derinlik kat haritaları ve bu anomalilerle ilgili arkeolojik kazıda ortaya çıkartılan silo yapısının taş temellerinin birlikte görüntüsü (Avcı, 2018 ve Dönmez vd, 2024'ten düzenlenerek).

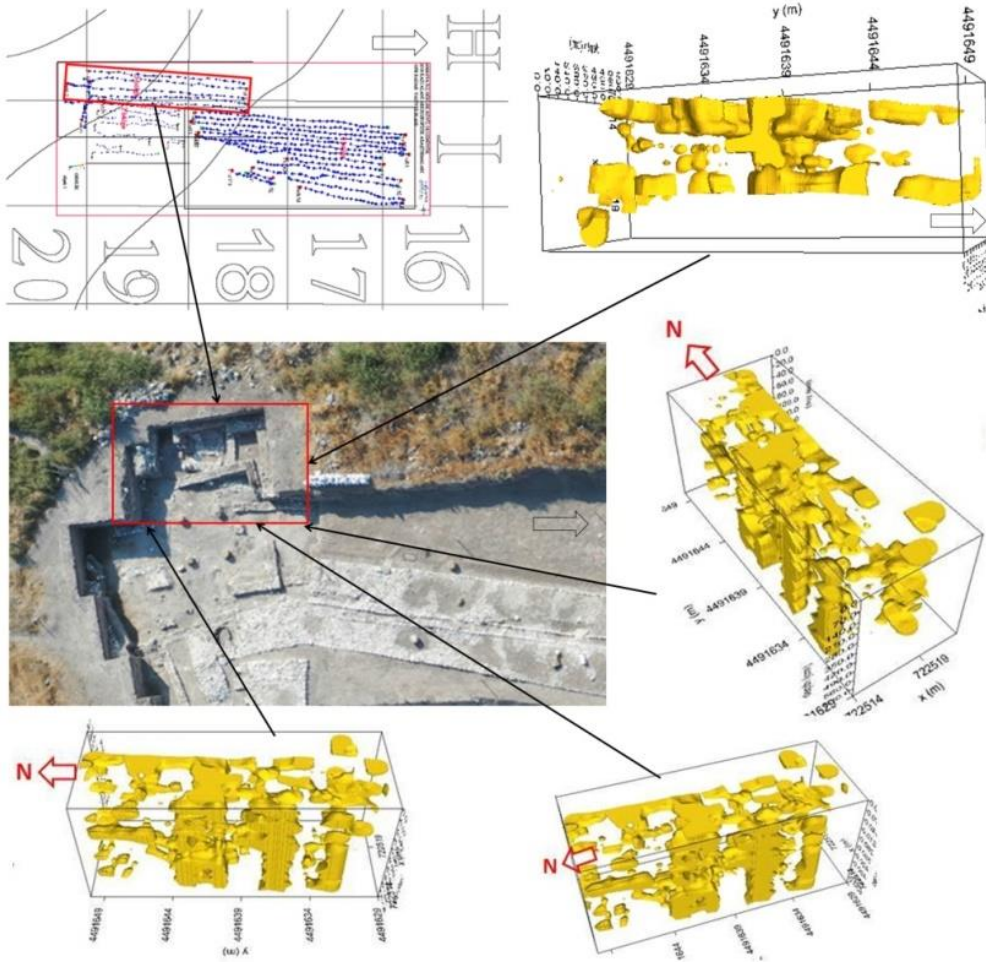

Arkeolojik kazı ile ortaya çıkarılan Silo Yapısı'nın iki aşamalı bir mimari verdiği görülmüştür. Silo Yapısı'nın doğu duvarının ibadethanenin batı duvarı ile müşterek kullanılmış olduğu belirlenmiştir. Yapının batı ve kuzey duvarlarının tahribat görmemiş olduğu belgelenmiştir. Yapı 4.10x4.00 m boyutunda kare görünümlü bir mimari plan şeması vermektedir. Yapı duvar kalınlığı ortalama 40 cm olup yapı giriş kesiminde güney duvar kalınlığı ise 120 cm uzunluğundadır. Silo yaklaşık 16 m²'lik bir alana sahiptir (Resim 3). Yapının ızgara plan şeklinde farklı bir sistemle inşa edildiği gözlenmiştir. Kuzey-güney doğrultusunda orta büyüklükteki moloz taşlarla inşa edilmiş 240x220 cm boyutundaki kafes (ızgara) sistemli yapının ince ve uzun iki bölümden ibaret olduğu saptanmıştır. Kafes sistemli yapının boşluklarının kireç ile dolu olduğu görülmüştür. Taş temeli ve kerpiçleri şiddetli yangın nedeniyle korunmuş Silo Yapısı'nın batı duvarının üzerindeki sıva kalıntıları Ateş Kültü ile ilgili önemli yapı toplulukları olduğuna işaret etmektedir (Resim 3).

Resim 3. Amasya İli, Oluz Höyük H18 ve H19 Plankarelerinde kazı sonrası ortaya çıkartılan yapı topluluğu (sol taraftaki girinti).

Şekil 4. Amasya İli, Oluz Höyük H18 ve H19 Plankarelerinde GPR ölçümlerinde elde edilen üç boyutlu (3D) yüksek genlikli anomali dağılımları ve bu anomalilerle ilgili arkeolojik kazıda ortaya çıkartılan Silo Yapısı'nın taş temelleri (Avcı, 2018 ve Dönmez vd, 2024'ten düzenlenerek).

3.Sonuç ve Öneriler

Amasya İli, Gökhöyük Tarım İşletme Müdürlüğü arazisi içinde bulunan Oluz Höyük, yaklaşık 15.00 m yüksekliktedir. Höyük 1:25000 ölçekli, Çorum-G35-d3 paftasında, 445.4 metre rakımda topografik olarak konumlanmış bir tepedir. Höyüğün de içinde bulunduğu havzadan Yeşilirmak'ın (İris) en önemli yan kollarından biri olan Çekerek Akarsuyu (Skylax) geçmektedir. Höyük döneminde bir sulak alan içinde bulunmaktadır.

Oluz Höyük'te Geç Tunç, Orta Tunç ve Erken Tunç çağlarının yanı sıra, Orta Demir ve Geç Demir çağlarına ait yerleşmeler arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır.

Stratejik olarak son derece önemli bir konuma sahip olan Oluz Höyük, M.Ö. 3000'inci yıllardan itibaren Orta Karadeniz Bölgesi'nden Orta Anadolu'ya geçiş sağlayan rota üzerinde konumlanmıştır.

Amasya'nın geçmişinde çok önemli eski yerleşmelerinden biri olan Oluz Höyük, 1999 yılında yapılan yüzey araştırmasında keşfedilmiştir. Oluz Höyük'te 2007 yılında kazılara başlanmıştır. Höyük'te Anadolu'nun dinler tarihini değiştirecek önemli bulgular, yapılan arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılmıştır.

Oluz Höyük kazı sahasının en üst tepe kodunda A Açmasının 2B Mimari Seviyesinde G18, H17, H18, H19, I18 ve I19 Plankarelerinde, arkeojeofizik amaçlı jeoradar (GPR) ölçümleri yapılmıştır. Höyüğün H18 ve H19 Plankarelerinde yapılan jeofizik çalışmalar sonucunda iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) jeoradar yer altı görüntüleri ve kat haritaları elde edilmiştir.

A Açmasının 2B Mimari Seviyesinde M.Ö. 5. yüzyıla ait bu yerleşmede, Pers Yerleşimi'ne ait erken Zerdüşt Dini ile ilgili Kutsal Alan, Ateşgede, İbadethanenin (Sütunlu Salon) batı duvarının H18 ve H19 Plankarelerine ait iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) GPR küp model ve kat haritalarında görüntülenen yüksek genlikli anomaliler dikkate alınarak yapılan arkeolojik kazıda Silo Yapısı olarak değerlendirilen mimari yapı topluluğu ortaya çıkartılmıştır.

Teşekkür

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Jeofizik Yüksek Mühendisi Kerim AVCI'ya teşekkür ederiz.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Avcı, K. (2018). Amasya ili, Oluz Höyük kazı alanı 2018 Yıl Arkeojeofizik Araştırmaları. Geometrik Mühendislik Müşavirlik Yeraltı Araştırmaları, 74 s., Ağustos-2018, İstanbul.

Dönmez, Ş., Saba, M., Akıllı, H. ve Fidan, İ. (2023). Oluz Höyük kazısı onbeşinci dönem (2021) çalışmaları: Değerlendirmeler ve sonuçlar. *Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü 42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 23-27 Mayıs 2022, Denizli, 42. Kazı Sonuçları Toplantısı, Editör: Dr. Adil Özme, Cilt: 5, içinde (ss. 217-236)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Dönmez, Ş., Saba, M., Akıllı, H. ve Fidan, İ. (2024). Oluz Höyük kazısı onaltıncı dönem (2022) çalışmaları: Değerlendirmeler ve sonuçlar. *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 43. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 16-20 Ekim 2023, 43. Kazı Sonuçları Toplantısı, Editör: Dr. Soner Ateşoğulları, Cilt: 3 içinde (ss. 167-185)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.